

martyries.gr

Ἡ εξέλιξη στὴν θεωρητικὴ τεκμηρίωση τοῦ ρυθμοῦ ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο

Τρί 26 Ιανουαρίου 2016 09:03

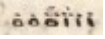
Ἱερομονάχου Συμεών

Πέραν τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ 1814 ὡς πρὸς τὴν σημειογραφία καθ' ἑαυτὴν (βλ. [σχετικὴ εἰσήγηση](#)), ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ εξέλιξη τῆς θεωρητικῆς τεκμηριώσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ρυθμοῦ ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο κατὰ τὴν 2^η φάση τῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως αὐτὴ παρουσιάζεται στὴν [«Γραμματικὴ» τοῦ Νικολαΐδου](#) (εἰς τὸ ἐξῆς «N»), δηλ. στὸ ἀρχέτυπο Μέγα Θεωρητικό.

Ἄς ἐστιάσουμε ἐν συντόμῳ στὶς θέσεις ἐκεῖνες τοῦ χργφ N οἱ ὁποῖες διαφοροποιοῦνται στὸ [Ἔντυπο Μέγα Θεωρητικό](#) (στὸ αὐτόγραφο τῆς Δημητσάνας δὲν συμπεριελήφθησαν τὰ σχετικὰ κεφάλαια). Ἐκ πρώτης ὄψεως λοιπόν, παρατηρεῖται στὸ N μιὰ σύγχυσις τῶν ὄρων *ρυθμός* καὶ *ἀγωγή*, ἰδίως μάλιστα ἂν ἐπιχειρήσει κανεὶς συγκριτικὴ ἀντιπαράθεσις μὲ τὸ Ἔντυπο, στὸ ὁποῖο διαφαίνεται κάποια ἀποκατάστασις τῆς ὁρολογίας. Ὅπως ὅμως θὰ δείξουμε εὐθύς ἀμέσως, πρόκειται γιὰ μιὰ διαφορετικὴ ἐννοιολογία, κεκαλυμμένη κάπως γιὰ τὴν σημερινὴ ἀντίληψη.

Στὴν §139 τοῦ N ἡ *ἀγωγή τοῦ ρυθμοῦ* ὀρίζεται ὡς «ἡ τάξις καὶ ἡ χρονικὴ του ἀναλογία». Εἶναι ἄραγε ἀπλῶς μιὰ ἀποτυχημένη ἀόριστη διατύπωσις; Τὸ κείμενο τῆς §139 ἐκλείπει παντελῶς ἀπὸ

τὸ ῥέντυπο.

Στὴν §141 τοῦ Ν ἐπιχειρεῖται μιὰ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τοῦ ὄρου:
 «Ἀγωγή δὲ τοῦ ρυθμοῦ εἶναι ταχύτης ἢ βραδύτης τοῦ χρόνου, ὅταν
 δηλαδὴ σώζονται μὲν οἱ λόγοι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἔχουσιν αἱ
 θέσεις πρὸς τὰς ἄρσεις καὶ αἱ ἄρσεις πρὸς τὰς θέσεις, προάγονται
 δὲ διαφόρως τὰ μεγέθη ἐκάστου χρόνου». Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ
 διατηρήθηκε ἀτόφιο στὸ ῥέντυπο (§195), περιέργως ὅμως ἐκ
 πρώτης ὄψεως, ἐτέθη σὲ ἄλλο κεφάλαιο. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔγινε
 τυχαίως. Εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ ῥέντυπο διαλαμβάνεται περὶ τῆς
 γνωστῆς σὲ ἐμᾶς χρονικῆς ἀγωγῆς. Τὸ Ν ὅμως, κατὰ τὴν
 περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς παραγράφου, διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ
 ῥέντυπο καὶ ὁμιλεῖ γιὰ μεταποίησιν τῶν βραχέων χρόνων σὲ
μακροῦς, δηλαδὴ γιὰ πολλαπλασιασμὸ τῶν χρόνων. Στὸ
 παράδειγμα δὲ τοῦ ρυθμοῦ δακτύλου κατὰ χορεῖον τὸν τροχοειδῆ
 ποὺ χρησιμοποιεῖ, καταλήγει ὅτι ἐφ’ ὅσον ἡ προαγωγή αὕτῃ τῶν
 χρόνων ἀφορᾷ διπλασιασμὸ, τότε ὁ ἀρχικὸς ρυθμὸς
 μετατρέπεται τοιοῦτοτρόπως . Ἐν ὀλίγοις, τὸ Ν ἐδῶ δὲν
 περιγράφει μιὰ κατὰ βούλησιν βραδεῖα προφορικὴ ἐκτέλεση ἐνὸς
 μέλους, ἀλλὰ μιὰ δομικὰ στοιχειοθετημένη ἐπιμήκυνση. Πρόκειται
 γιὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν *εἶδος δρόμου* – συντόμου καὶ
 ἀργοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο οὐδεὶς λόγος γίνεται στὸ ῥέντυπο, καὶ τὸ ὁποῖο
 ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς ἔννοιᾱς τοῦ συνεπτυγμένου ρυθμοῦ, ὡς
 συμπτύξεως χρόνων (καὶ ὄχι μέτρων).

Μὲ τὴν ἀποσαφήνισιν αὕτῃ ἀποκτοῦν ἐπὶ τέλους νόημα καὶ τὰ
 σκοτεινὰ σημεῖα τῶν §§147-149 καὶ ἐξηγοῦνται οἱ διαφορές των
 ἀπὸ τὴς ἀντίστοιχες §§194-197 τοῦ ῥέντυπου. Ἔτσι ἐνῶ τὸ Ν
 παρουσιάζει ἐδῶ διαδοχικὰ καὶ τὴν χρονικὴ ἀγωγή καὶ τὸ εἶδος
 δρόμου, τὸ ῥέντυπο διασκευάζει τὴν διατύπωση, τὴν ὁρολογία ἀλλὰ
 καὶ τὰ παραδείγματα, προσαρμοσμένα πλέον μόνο στὴν ἔννοια τῆς
 χρονικῆς ἀγωγῆς.

Διαβάζουμε στὴν §148 τοῦ Ν: «τὰ δὲ ἀσματικὰ τῶν δοξολογιῶν ἐνίστε μεταβάλλουσι τὴν ἀγωγὴν τῶν ρυθμῶν». Τὸ χωρίο ἀφορᾷ τὰ ἀργὰ Ἀσματικὰ τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσουν σὲ πολλοὺς χρόνους τὴν κάθε συλλαβὴ κατὰ τὴν παππαδικὴ μεταχείριση, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ κυρίως σῶμα τῆς δοξολογίας, ἐχούσης ὡς θεμελιώδη χρονικὴ διάρκεια κάθε συλλαβῆς τοὺς 2 χρόνους. Τὸ Ἔντυπο ἀπ’ τὴν ἄλλη, ἀναφερόμενο ὡς εἴπαμε στὴν χρονικὴ ἀγωγή, προσθέτει καὶ τὴν περίπτωση συντομοτέρας χρονικῆς ἀγωγῆς γιὰ τὸ Ἅγιος ὁ Θεός (τὸ σύντομο), ἐνῶ ἀξιοποιεῖ καὶ τὸ Ἀσματικὸ ὡς παράδειγμα βραδυτέρας χρονικῆς ἀγωγῆς (καὶ ὄχι πλέον ὡς παράδειγμα ἀργοῦ δρόμου). Στὸ Ν ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Δοξασταρίου τοῦ Ἰακώβου, στὸ ὁποῖο μεταξὺ τῶν ἀργῶν στιχηραρικῶν θέσεων παρεμβάλλονται καὶ σύντομες. Ἐπειδὴ ὅμως ἐδῶ ἡ χρονικὴ ἀγωγή δὲν ἀλλάζει, τὸ παράδειγμα αὐτό, ἀφορῶν στὸ εἶδος δρόμου, ἀποσιωπᾶται στὸ Ἔντυπο.

Ἀναδιφώντας κανεὶς τὰ χειρόγραφα (ἰδίως τῆς τελευταίας περιόδου τῆς παλαιᾶς γραφῆς) ἔρχεται ὅπωςδῆποτε ἀντιμέτωπος μὲ τὸ σημειογραφικὸ πρόβλημα τοῦ συντόμου καὶ ἀργοῦ δρόμου. Τὸ ἴδιο σημάδι ἢ σύνολο σημαδιῶν, ἐνίστε δὲ ἡ ἴδια –σημειογραφικῶς– θέσις, ἄλλοτε ἐξηγεῖται ἀργῶς καὶ ἄλλοτε συντόμως. Ὁ Χρῦσανθος φυσικὰ δὲν τὸ ἀντιμετωπίζει ὡς ἰδιαίτερο πρόβλημα, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς φαινόμενο. Στὶς §§89-93 τοῦ Ν διαχωρίζει τὰ μέλη σὲ γοργοσύνθετα καὶ ἀργοσύνθετα καὶ ἐφευρίσκει τρόπο συμβολισμοῦ των, τὸν ὁποῖο συναντᾷμε ἐν χρήσει στὸν κώδικα [ΜΠΤ 716](#), προκειμένου νὰ μεταβοῦμε ἀπὸ τὸ ἀργοσύντομο μέλος τῶν κεκραγαρίων στὸ εἰρμολογικὸ τῆς στιχολογίας καὶ τὰνάπαλιν. Ἐπεὶτα ὅμως ἀπὸ τὴν παγίωση τῆς Νέας Μεθόδου (ἡ ὁποία διέθετε ἀπόλυτη προσδιοριστικοποίησις τοῦ χρόνου) καὶ τὴν ἐνάσκησις στὶς πρῶτες ἐξηγήσεις, προφανῶς θεώρησε τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ περιττὴ καὶ μεταποίησε τὰ περὶ ρυθμικῆς ἀγωγῆς ὡς περὶ χρονικῆς ἀγωγῆς, ἐνῶ κατήργησε τὸ κεφάλαιο *Ρυθμικὴ Ἀγωγή* ἀντικαθιστώντας το μὲ

τὴν *Ρυθμικὴ Ἑμφαση*.

Ἄς δοῦμε τώρα κλείνοντας τὶ λέγει τὸ N περὶ τῆς χρονικῆς ἀγωγῆς ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα. Διαβάζουμε στὴν §147: «ἀλλαγὴ μὲν τῶν ρυθμῶν διαφαίνεται εἰς ὅλα τὰ Ὡς τὸν βασιλέα καὶ εἰς ὅλα τὰ Κοινωνικὰ ὅσα ἔχουσι κρατήματα. Διότι τὸ μὲν Ὡς τὸν βασιλέα καὶ τὸ Κοινωνικὸν ψάλλονται ἐν ρυθμῷ βραδυτέρῳ, τὰ δὲ κρατήματα ἐν ταχυτέρῳ καὶ πάλιν τὸ *τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι* καὶ τὸ *ἀλληλουῖα* ψάλλονται ἐν τῷ βραδυτέρῳ». Ὅπως εὐκόλα ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀντιπαραβολὴ μὲ τὴν §196 τοῦ Ἐντύπου, εἶναι σαφὲς ὅτι ἀναφέρεται στὴν σύντομη χρονικὴ ἀγωγὴ τῶν κρατημάτων. Τὸ σημεῖο ποὺ χρήζει διασαφηνίσεως εἶναι ὅτι τὴν ὀνομάζει ἀπλῶς *ρυθμός*: «ἐν ρυθμῷ βραδυτέρῳ», ἐνῷ τὸ Ἐντυπο στὸ ἴδιο ἀκριβῶς σημεῖο λέγει εὐκρινῶς: «μὲ ἀγωγὴν βραδεῖαν» καὶ ἐπιφέρει καὶ τοὺς γνωστούς μας συμβολισμούς. Ἐντοπίζεται ἐπομένως στὸ N μιὰ ἀκόμη ἐννοία τοῦ ὅρου *ρυθμός*, αὐτὴ τῆς χρονικῆς ἀγωγῆς. Ἔτσι, γίνονται εὐκόλα κατανοητὰ καὶ τὰ λοιπὰ χωρία: «εἶναι δὲ μεταβολὴ τῶν ρυθμῶν τὸ νὰ ἀλλάξωμεν ἢ αὐτοὺς τοὺς ρυθμοὺς ἢ τὴν ἀγωγὴν αὐτῶν» (§147) καὶ «ἂν καὶ μεταβάλλωσι ρυθμοὺς (σ.σ. ἤγουν χρονικὴ ἀγωγή) τὰ κοινωνικὰ καὶ τὰ κρατήματα, αὐτὰ ὅμως καθ' ἑαυτὰ φυλάττουσι ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ρυθμόν» (§148). Τὴν μεταβολὴ τῆς χρονικῆς ἀγωγῆς ἀποκαλεῖ «διπλὸ ρυθμὸ» στὴν §322, συγκαταλέγοντάς τὴν στὶς τεχνικὲς τῆς μελοποιίας, κάτι ποὺ ἀπεσιωπήθη στὸ Ἐντυπο.

[Μέτρο - Πούς - Ρυθμός \(§121\)](#)

Στὸ παρὸν περὶ ρυθμοῦ κεφάλαιο καθὼς καὶ στὸ περὶ ποδῶν ἐπιχειρεῖται -ἴσως ὅχι μὲ τόσο μεγάλη ἐπιτυχία- ὁ ὀρισμὸς καὶ ἡ διάκρισις τριῶν ἐννοιῶν: μέτρο, πούς, ρυθμός. Τὸ περιεχόμενο τῆς §121 τοῦ N, ὅπου περιγράφεται κατ' ἀρχὴν ἡ διαφορὰ μεταξὺ μέτρου καὶ ρυθμοῦ, εἶναι μᾶλλον μοναδικό. Οἱ ἀντίστοιχες

παράγραφοι τοῦ Ἐντύπου (161, 173) περιέχουν κυρίως τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἔμμετρου καὶ τοῦ ἔρρυθμου μέλους, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτοὺς διαφέρουν ἄρκετά ἀπὸ τὸ Ν.

Θὰ κάνουμε ἐδῶ μιὰ προσπάθεια ἀνακεφαλαιώσεως καὶ συγκερασμοῦ ὅλων τῶν γραφομένων παρὰ τοῦ Χρυσάνθου περὶ τῶν τριῶν ἐννοιῶν. Μέτρα, λοιπόν, εἶναι οἱ δομικὲς ρυθμικὲς μονάδες ἐνὸς μέλους· ὅταν συγκροτοῦνται μέτρα σὲ ἓνα μέλος, τὸ μέλος ἀποκαλεῖται ἔμμετρον. Ποὺς εἶναι ἡ δομικὴ ρυθμικὴ μονάδα ἐνὸς ρυθμοῦ (πχ προκελευσματικοῦ, σπονδείου κλπ)· ὁ ποὺς δηλ. δὲν ἔχει ἀναφορὰ σὲ μέλη συγκεκριμένα, ἀλλὰ στὴν ρυθμοποιία, στὴν θεωρία τοῦ ρυθμοῦ. Ρυθμὸς εἶναι ἡ τακτικὴ ἐπανάληψις ἐνὸς ποδός· καὶ ἔρρυθμον μέλος εἶναι ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου τὰ μέτρα ἀλληλοδιαδεχόμενα συγκροτοῦν κάποιον ρυθμό ἢ, ἀλλιῶς, ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου τὰ μέτρα συμπίπτουν μὲ κάποιον πόδα.

[Σχόλια στὴν §126](#)

Στὶς ἀντίστοιχες §§152-154 τοῦ Ἐντύπου ἐπιχειρεῖται κυρίως μιὰ προσπάθεια καλλιτέρας περιγραφῆς τῶν ρυθμικῶν κινήσεων καὶ ὄρων, κάτι ποὺ μᾶλλον ἐπετεύχθη.

Ἀξιοπερίεργη εἶναι ἡ χρῆση τοῦ ὄρου «δουμ» στὸ Ν, ἐνῶ ἀμέσως πρὶν (καθὼς καὶ στὴν §124) χρησιμοποιεῖ τὰ «τα-τε». Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ Χρυσάνθος ταλαντευόταν μεταξὺ τῶν ὀθωμανικῶν (καὶ ἐνδεχομένως πολὺ γνωστῶν καὶ στοὺς Ρωμιοὺς) ὄρων «δουμ-τεκ» καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθέντων «τα-τε» (πιθανῶς δανεισθέντων ἐκ τῶν ἀρχαιοελληνικῶν φθόγγων «τε-τα-τη-τω»). Ἴσως νὰ συνέταξε ἀρχικὰ τὸ θεωρητικὸ του μὲ τὰ «ἔτοιμα» ἐν χρήσει «δουμ-τεκ», στὴν συνέχεια νὰ ἔκανε μιὰ ἀποτυχημένη προσπάθεια ἐπιβολῆς τῶν ἑλληνικῶν «τα-τε» καὶ ἐν τέλει νὰ ἐπανῆλθε στὰ καθιερωμένα. Στὰ

πλαίσια λοιπὸν τέτοιων διεργασιῶν μπορεῖ νὰ ξέμεινε τὸ ἐν λόγῳ «δουμ» καὶ στὴν παροῦσα παράγραφῳ.

Στὸ Ν, ὁ 5χρονος ποὺς ΟἶΟ ἀποκαλεῖται 3σημος, ὡς περιέχων 3 κινήσεις τῆς χειρός (δίχρονη θέσις, μονόχρονη ἄρσις, δίχρονη θέσις), κάτι στὸ ὁποῖο δὲν φαίνεται νὰ ἐνέμεινε τελικῶς ὁ Χρῦσανθος. Ἦδη στὴν §155 τοῦ Ἐντύπου, οἱ ὅροι δίσημος, τρίσημος κλπ σημαίνουν τὸ πλῆθος τῶν χρόνων καὶ ὄχι τῶν κινήσεων (πχ ὁ ποὺς Οἶ καλεῖται 3σημος).

Ρυθμικὴ Ἑμφασις

Στὶς §§142-145 περιγράφεται ἡ ἔννοια τῆς ρυθμικῆς ἐμφάσεως, ἡ ὁποία στὸ Ἐντυπο ἔλαβε θέση αὐτονόμου κεφαλαίου (ΙΑ'). Στὸ Ν ἀναλύονται τρία παραδείγματα εἰρμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο δὲν πληροῦν τοὺς ὅρους τῆς ρυθμικῆς ἐμφάσεως καὶ παρελείφθησαν στὸ Ἐντυπο. Μὲ βάση τὸν [σχολιασμὸ τοῦ Χρυσάνθου](#) στὸ πρῶτο παράδειγμα (Στέργειν μὲν ἡμᾶς), ἐπιχειρήσαμε τὴν σύνταξη τοῦ μουσικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ἐκλείπει ἀπὸ τὸ Ν. Γιὰ τὸ δεύτερο παράδειγμα (Στίβει θαλάσσης) δὲν διατίθεται ἐπαρκὴς σχολιασμός.

π
9
Στε ερ γειν μεν η η

μα ας ω ως α

χι ιν δυ υ νον

φο ο ο βω
u
9